

QANDOV BAHODIR MIRZAYEVICH

FALSAFA

2/14
941.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

- 13969/57 -

QANDOV BAHODIR MIRZAYEVICH

FALSAFA

O'QUV QO'LLANMA

TOSHKENT 2022
“YANGI CHIRCHIQ BOOK” nashriyoti
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
FAN VA INNOVATSIONALAR VAZIRLIGI

UO'K: 1/14
KBR: 87
Q-17

Mas'ul muharrir:

Q.N.Nazarov – "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti, "Gumanitar fanlar" kafedrasi professori, falsafa fanlari doktori.

Taqrizchilar:

B.T.To'ychiev – O'zbekiston Milliy universiteti, «Falsafa tarixi va mantiq» kafedrasi professori, falsafa fanlari doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti "Ekologiya huquqi" kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori;

G.G'.G'aflova – Chirchiq davlat pedagogika universiteti, "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" kafedrasi, falsafa fanlari doktori.

Ushbu o'quv qo'llanmada falsafa fanining predmeti va obekti ga tegishli masalalar ilmiy-uslubiy tizimlashtirilgan holda yangi dastur asosida tayyorlangan. Mazkur o'quv qo'llanmada falsafaning umumnazariy masalalari, uning mantiq, etika va estetikaga, dinshunoslikka doir yo'nalishlari bo'yicha umumiy ma'lumotlar, ushbu sohadaqi qonunlar va kategoriyalar, asosiy tushunchalar va tamoyillar haqidagi bilimlar, shuningdek, falsafiy dunyodirash va falsafa tarixidagi davrlar, oqimlar, faylasuflar ijodi, qadimgi Sharq va G'arb dunyosidagi falsafiy fikrlarning rivojlanish tarixi, borliq hamda olamni falsafiy anglash va bilish muammolari, olam va odam, inson va jamiyat aloqadorlik munosabatlari, qonuniyatlari tahlil etilib, muxtasar tarzda bayon qilingan.

Mazkur o'quv qo'llanma ijtimoiy fan sohalari uchun mutaxassis tayyorlamaydigan oliy o'quv yurtlari bakalavr talabalariga mo'ljallangan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2022 yil 9 sentabridagi 302-sonli buyrug'iga asosan o'quv qo'llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-9238-1-2

B.M.Qandov / Falsafa / O'quv qo'llanma. – Toshkent: CHDPU, 2022. – 420 bet.

© Yangi chirchiq book 2022 yil

KIRISH

Mamlakatimizning mustaqil taraqqiyot yo'li Respublikamizda fan rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Fanning barcha sohalaridagi kabi falsafada tub o'zgarishlar sodir bo'ldi. Zero, eng qadimiy rivojlanish tarixiga ega bo'lgan falsafa o'zida turli davrlarning ijtimoiy-siyosiy qarashlarini mujassamlashtirib, voqea va hodisalarning mohiyatini anglashni, nafaqat anglash, balki ularga munosabat bildirishni shakllantiradi.

Falsafa fani hamisha odamlarni o'yash va fikrlashga, mustaqil dunyodirash egasi bo'lishga, olamning, tiriklikning mohiyatini, inson xayotining ma'no-mazmunini anglashga o'rgatib kelgan.

Bugungi globallashgan XXI asrda yoshlarni axloqimizga zid bo'lgan illatlardan himoya qilish dolzarb vazifadir. Go'zal axloq va odob bilan belgilangan ma'naviy fazilatlar insonlar o'rtasidagi barcha munosabatlarga singib ketganidan keyingina chinakam axloqiy ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ham axloqiy qadriyatlar barcha davrlarda insonning ma'naviy kamoloti, jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Barcha ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy muammolarni hal etish imkoniyati inson shaxsini tartyalash orqali yaratilgan. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek hozirgi vaqtda mamlakatimiz aholisining 32 foizini yoki 10 millionini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlarimiz tashkil etadi. Yoshlarimiz haqi ravishda Vatanimizning kelajagi uchun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo'lgan, bugungi va ertangi kunimizning hal etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi".

Bugungi kunda falsafiy tafakkurning yangilanishi nafaqat umumiy ma'naviy muhitning, balki har bir jamiyat a'zosining ijtimoiy qiyofasi, ruhiy dunyosi, maqsad va ehtiyojlarining o'zgarishi hamdir. Falsafani bilmaydigan odam – meditsina yoki ta'lim, san'at yoki madaniyat sohasi vakili bo'ladimi, bundan qat'iy nazar – hayotning, o'z kasbining ma'no mazmunini yaxshi tushunmaydi. Falsafaning asosiy vazifasi inson ongida ezgu intilishlar, yuksak ma'naviy qadriyatlarga mos dunyodirashni shakllantirishdan iborat. Bunday dunyodirash buton-bir g'oyani zo'rlab singdirish yoki quruq yod oldirish orqali emas, balki

ishonitirish, xilma-xil fikrlarni o'raga tashlash, muhokama qilish, zarur tushuncha, tamoyillarni aniqlash jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Falsafani yaxshi o'zlashtirgan insongina buyuk allomalar orzu qilgan fozil odamlarning komil fazilatlarini shakllantirish va takomillashtirishga munosib hissa qo'sha oladi.

Ana shularni hisobga olgan holda, mazkur kitobda quyidagilarga alohida e'tibor qaratildi:

- falsafani jahon madaniyati va sivilizatsiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida o'rganish;
- falsafiy g'oyalar, muammolar, oqim va yo'nalishlarni tavsiflashda umuminsoniy va milliy qadriyatlarning uyg'unligi tamoyiliga amal qilish;
- har bir mavzuni istiqbol va O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq holda tushuntirish.

Biz bu jarayonda biror-bir g'oya, oqim, yo'nalish yoki falsafiy ta'limotni mutlaqlashtirib, boshqalarining ahamiyatini kamitish fikridan yiroqniqiz. Aksincha, maqsadimiz ularning barchasini xolis talqin etish, talabalarda falsafa fani, xilma-xil falsafiy oqimlar, atiqi faylasuflar va ularning ta'limotlari haqida to'g'ri va xolisona tasavvurni rivojlantirishdan iboradur.

Ushbu kitobni nashrga tayyorlashda «Falsafa», «Falsafa asoslari», «Mantiq», «Etika», «Estetika», «Dinshunoslik» fanlari, falsafa tarixi va taraqqiyoti, mantiqshunoslik, axloqshunoslik hamda nafosatshunoslik kabi yo'nalishlarda chop etilgan kitob, qo'llanma va darsliklardan ijodiy foydalanildi.

Falsafa fani barcha zamonlarda va mamlakatlarda hamma universitetlar va boshqa oliy o'quv yurtlarida o'rganish uchun majburiy sanalgan fundamental fanlardan biri bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda.

Mazkur o'quv qo'llamada falsafiy muammolarga yangicha falsafiy tafakkur nuqtai nazaridan yondoshilgan, nazariya va amaliyot uyg'unligiga e'tibor qaratilgan.

I-mavzu. Falsafa: uning predmeti, mazmuni va jamiyatdagi roli

Maqsad va vazifalar:

Talabalarda falsafa fani haqida, uning ijtimoiy gumanitar fanlar tizimida turgan o'rni haqida, tanning asosiy vazifalari haqida, mustaqillikka erishganimizdan keyingi davrda yangicha milliy tafakkurga ega bo'lgan barkamol avlodni shakllantirishda falsafa fanining o'rini ochib berish. O'quvchi va talabalar o'zaro munozara jarayonida falsafa fani rivojlanishining beshigi bo'lgan Qadimgi Sharq, Antik dunyo va Markaziy Osiyo uyg'unish davri faylasuf olimlari ta'limotlarining mazmuni bilan tanishish va o'zlashtirish orqali hozirgi zamon milliy falsafamiz rivojiga ularning bevosita ta'sirini chuqur anglab yetmoqlari lozim.

REJA:

1. Falsafiy bilimlar tizimi va uning g'oyaviy ildizlari.
2. Ijtimoiy gumanitar fanlar tizimida falsafaning o'rni.
3. Falsafaning asosiy funksiyalari.
4. "O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasi" va falsafiy bilimlar rivojlanishining asosiy yo'nalishlarini o'rganish va o'rgatish vazifalari.
5. Falsafiy tafakkur taraqqiyoti bosqichlari: Sharq va G'arb falsafasi.

Tayanch tushunchalar: Falsafa, faylasuf, falsafiy muammolar, falsafaning milliyligi, falsafaning umuminsoniyligi, falsafiy nazariyalar, falsafiy fanlar, falsafaning asosiy vazifalari. Asotir tafakkur, Qadimgi Misr, Bobil, Tavorl, Uyg'unish davri, Sharq renessansi, Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, tasavvuf falsafasi, temuriylar davri, gumanizm, Alisher Navoiy, Jomiy, jadidchilik. Qadimgi Yunon, Qadimgi Rim, Suqrot, Milet maktabi, Eley falsafasi, Demokrit, Afloctun, Arastu, g'oyalar va soylalar dunyosi, sxolastika, patristika, dualizm, realizm, Avgustin Avroliy, Ioma Akvinskiy, uyg'unish davri, Renesans, Gegel, Bekon, Dekard, Yum.

Mavzuning qisqacha bayoni:

1-savol. Falsafiy bilimlar tizimi va uning g'oyaviy iildizlari.

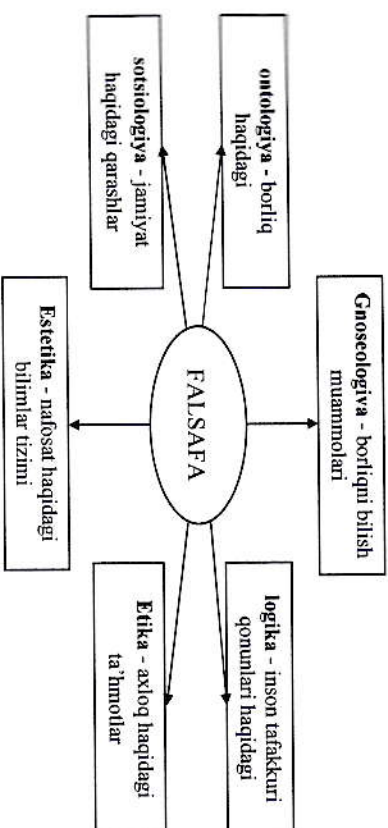
Birinchi masala mazmuni yoritishda bizning nazarimizda ustoz va talabalar shu narsaga diqqatlarini qaratishlari lozimki, mustaqillik bizga nafaqat siyosiy erkinlikni, balki, millatimizga millatdek, xalqimizga xalqdek yashash, mustaqil fikrlash erkinligini ham berganligini, shu tufayli biz falsafani, uning tarixini, dunyoviylik, insonparvarlik nuqtayi-nazaridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lganligimizni e'tirof etmoqlari lozim. Mamlakat hayotini demokratlashtirish jarayoni qanchalik kengaysa va chuqurlashsa, fuqarolarimiz falsafiy iqtidoriga bo'lgan talab shuncha oshib boradi. Bundan tashqari falsafa ilmining yana bir muhim jihati shundaki, u qanchalik o'zlashtirilsa, o'zlashtiruvchi o'z oldiga yana yangi-yangi muammolarni qo'yaveradi, qo'yilgan har bir muammoning yechimi yangi bir muammoning debochasi hisoblanadi.

Insoniyat bugungi kunga kelib, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ulkan yutuqlarga erishdi. Fan va texnika, madaniyat va maorif beqiyos rivojlandi. Odamlar o'zining aql-zakovati va mehnati bilan juda ko'p yangiliklar yaratdi. Dunyoning ko'plab sir-asrori kashf etildi, buyuk ixtirolar qilindi.

Ma'naviy boyliklar orasida falsafa ilmidagi to'plangan hikmatlar xazinasini eng muhim o'rin tutadi. Har bir davrning buyuk donishmandlari bo'ladilar. Ular o'z yurti va xalqining tafakkuri, ruhiyati hamda orzu-intilishlarini falsafiy ta'limotlarida, muayyan darajada, ifoda etganlar, jamiyat farovonligi va millat ravnagi uchun xizmat qiladigan yuksak g'oyalarni o'rta tashlaganlar. Xalqni buyuk maqsadlar sari etaklovchi bayroq sifatida namoyon bo'ladigan bu g'oyalarning muayyan davr mafkurasi aylanishida falsafiy bilimlar katta ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, falsafa o'zi nima, degan masalaga to'xtalib o'taylik. U insoniyat tarixidagi eng qadimiy ilmlardandir. Falsafiy mulohaza yuritish, fikrlash inson tabiatiga xos, demak, uning o'zi kabi qadimiydir. U olam va uning yashashi, rivojlanishi va taraqqiyoti, hayot va inson, ummning mohiyati, borliq va yo'qlik kabi ko'plab muammolar haqida bahs yuritadigan fandir.

Falsafa fan sifatida borliqni, ya'ni tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkuri taraqqiyotining eng umumiy muammolarini o'rganadi. Bundan kelib chiqqan holda falsafiy bilimlar doirasi ham juda keng bo'lib, ularning tarkibiga quyidagilar kiradi:

Falsafa fanini o'rganish jarayonida talabalar falsafiy atamalar bilan ishlash ko'nikmasini hosil qilishlari lozim. Shu nuqtayi nazardan avvalo, **falsafa o'zi nima**, degan masalaga to'xtalib o'taylik. Falsafa asoslari bayon qilingan aksariyat darsliklarda ushbu atama qadimgi yunon tilidagi «philosophia» so'zidan olingani va «donishmandlikni sevish» («filos» – sevaman, «sofiya» – donolik) degan ma'noni anglatishi ta'kidlanadi. Bu - ushbu so'zning, atamaning lug'aviy ma'nosi bo'lib hisoblanadi. Asrlar davomida filosofo'ya so'zining ma'no-mazmuniga xilma-xil qarashlar, uning jamiyat, inson va fanlar tizimidagi o'rniga nisbatan turlicha munosabat va yondashuvlar bo'lgan, bu atamaning mohiyat-mazmuni ham o'zgarib borgan.

Falsafa tabiat, jamiyat va insonning mohiyati haqidagi eng umumiy bilimlarni

o'zida ifodalab, insonni borliqqa bo'lgan munosabatining metodologik asoslarini belgilab beradi, tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining eng umumiy muammolarini o'rganadi va falsafiy dunyog'arashni shakllantiradi. Falsafiy bilimlar